

The Cambodian Court and Integral Criminal Justice; Approaches and Challenges

Jamal Beigi¹

Abstract

Background and Aim: The Cambodian court is one of the courts known as mixed or international courts in terms of the participation of national sovereignty and its constituent institutions and organizations and for the purpose of integrating criminal justice influenced by national and international institutions, this article has been interpreted as integrated criminal justice. The purpose of this paper is therefore to identify this court as an integral criminal justice and to explain its approaches and challenges in the international system.

Methodology: This research is based on descriptive and analytical method and based on library documents and resources.

Findings and Conclusion: The extraordinary branches of the Cambodian courts were formed in 2006 to try former Cambodian senior leaders and perpetrators of crimes committed during the democratic Kampuchea era, also known as the Khmer Rouge. During this period, at least 1.7 million people perished because of hunger, torture, execution and forced labor. Thus, crimes against humanity, genocide and blatant violations of the Four Geneva Conventions were among the most significant international crimes that the tribunal faced. The Cambodian Interim Tribunal, despite the agreement between the Cambodian Government and the United Nations, inspired by international documents and observance of legal principles, while pursuing justice, strengthening the rule of law and creating national reconciliation in Cambodia, pursued criminals, but there have also been challenges in integrating criminal justice.

Keywords: Cambodian Court, Integral Criminal Justice, Khmer Rouge, International Crime.

*Citation (APA): Beigi, J. (2023). The Cambodian Court and Integral Criminal Justice; Approaches and Challenges. *International Legal Research*, 15(58), 75- 95 https://alr.ctb.iau.ir/article_698913.html

1. Associate Professor, Department of Criminal Law & Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran; jamalbeigi@iau-maragheh.ac.ir

دادگاه کامبوج و عدالت کیفری تلفیقی؛ رهیافت‌ها و چالش‌ها

جمال بیگی^۱ ✉

چکیده

زمینه و هدف: دادگاه کامبوج به لحاظ مشارکت حاکمیت ملی و نهادها و سازمان‌های بین‌المللی تشکیل‌دهنده آن، یکی از محاکمی هست که به دادگاه‌های مختلط یا بین‌المللی شده معروف هستند و به جهت تلفیق عدالت کیفری متأثر از نهادهای ملی و بین‌المللی، در این نوشتار از آن به عدالت کیفری تلفیقی تعبیر شده است. لذا هدف این مقاله، شناسایی این دادگاه به مثابه عدالت کیفری تلفیقی و تبیین رهیافت‌ها و چالش‌های آن در نظام بین‌المللی هست.

روش: تحقیق حاضر براساس روش توصیفی و تحلیلی و بر پایه اسناد و منابع کتابخانه‌ای نگاشته شده است.

یافته‌ها و نتایج: شعب فوق‌العاده دادگاه‌های کامبوج در سال ۲۰۰۶ برای محاکمه رهبران ارشد سابق کامبوج و مرتکبان جنایت‌های ارتكابی زمان کمپوچییای دمکراتیک که به عنوان خمرهای سرخ نیز شناخته می‌شوند، تشکیل گردید. در طی این دوره، حداقل ۱,۷ میلیون نفر به دلیل گرسنگی، شکنجه، اعدام و کار اجباری از بین رفتند. از این رو، جنایت علیه بشریت، نسل‌زدایی و نقض آشکار کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو از مهم‌ترین جنایت‌های بین‌المللی بودند که متهمان این دادگاه با آن مواجه بودند. همچنین، دادگاه موقت کامبوج هر چند حسب توافق میان دولت کامبوج و سازمان ملل متحد، با الهام از اسناد بین‌المللی و رعایت اصول حقوقی، ضمن برقراری عدالت، تقویت حاکمیت قانون و ایجاد آشتی ملی در کامبوج، رهیافت‌هایی در تعقیب جنایتکاران داشته است، لیکن در رسیدگی و حصول عدالت کیفری تلفیقی با چالش‌هایی نیز مواجه بوده است.

واژگان کلیدی: دادگاه کامبوج، عدالت کیفری تلفیقی، خمرهای سرخ، جنایت بین‌المللی.

*استناددهی (APA): بیگی، جمال. (۱۴۰۱). دادگاه کامبوج و عدالت کیفری تلفیقی؛ رهیافت‌ها و چالش‌ها.

تحقیقات حقوقی بین‌المللی، ۱۵(۵۸)، ۷۵-۹۵

https://alr.ctb.iau.ir/article_698913.html

۱. دانشیار، گروه آموزشی حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران
jamalbeigi@iau-maragheh.ac.ir

مقدمه

در قرن حاضر با محدود شدن خودمختاری دولت‌ها و احساس لزوم همکاری بین‌المللی، به مرور از اهمیت نظریه دوگانگی حقوق کاسته شده و در مقابل به تدریج بر اهمیت و نفوذ نظریه یگانگی حقوق با برتری حقوق بین‌الملل در عمل افزوده می‌شود (۱۳۸۸: ۷). در این میان نزاع‌ها و درگیری‌های داخلی میان حاکمان و گروه یا گروه‌هایی که به خشونت‌های مسلحانه متوسل شده‌اند نیز به موازات درگیری‌های بین‌المللی و چه بسا فجیع‌تر از آن‌ها با ریشه‌های متفاوت از یکدیگر پیش می‌روند. از این رو، منفعتی که این مخاصمات و بحران‌ها نصیب دلان تسلیمات جنگی و نظامی می‌کنند نیز مانع اتخاذ رویکردی فراگیر و همه‌جانبه برای مقابله با آن‌ها شده است (امیریان فارسانی، ۱۴۰۰: ۱۳۶). بر اثر وقوع جنگ‌های خونین، محاکم کیفری بین‌المللی به اقتضای شرایط زمانی متفاوت تشکیل شدند. هدف از تشکیل محاکم کیفری بین‌المللی تعقیب و محاکمه عاملان جنایات بین‌المللی و در نهایت ایجاد صلح و امنیت و نظم بین‌المللی است (فامیل مدبران، نیک‌خواه سرنقی و جعفرزاده، ۱۳۹۹: ۲۵). به این خاطر که آزادی و امنیت به عنوان مهمترین حقوق بنیادین بشریت مبنای بسیاری از تضمینات اساسی به شمار می‌رود (تدین، ۱۴۰۱: ۸۸) به دنبال تحولات سیاسی و نظامی بین‌المللی و وقوع جنایت‌های فاحش جنگی و در نتیجه از بین رفتن حاکمیت ملی و سرزمینی برخی از کشورها و در نتیجه آن از بین رفتن نظام قضایی آن‌ها، این کشورها پس از رو به سامان گذاشتن فرآیند حاکمیت قانون در راستای احقاق حق و برقراری عدالت و محاکمه مجرمان و جنایتکاران مبادرت به تأسیس دادگاه‌هایی برای این امر می‌نمایند که بی‌شک برای این کار نیازمند همکاری و مشارکت نهادها و سازمان‌های بین‌المللی هستند که در نظام قضایی بین‌المللی این نوع دادگاه‌ها، دادگاه‌های مختلط یا بین‌المللی شده اطلاق می‌شوند که جنایت‌های علیه بشریت، جنایت‌های جنگی و نسل‌زدایی از زمره صلاحیت‌های این دادگاه‌ها محسوب می‌شوند. دادگاه‌های کیفری تلفیقی با مشارکت و همکاری سازمان ملل متحد و دولتی که در قلمرو حاکمیت آن جنایت‌های بین‌المللی ارتکاب یافته، تأسیس شده‌اند. مقرر اغلب دادگاه‌های رسیدگی‌کننده، در سرزمین محل وقوع جنایت بوده و در مواردی حتی دولت ذیربط موافقت نموده است که محاکمه در صورت اقتضا در خارج از سرزمین کشور مزبور برگزار شود. نفس پذیرش مداخله یا همکاری سازمان ملل متحد در تأسیس این دادگاه‌ها و تعقیب جنایت‌های ارتكابی در داخل سرزمین کشورهای ذیربط، به نوعی پذیرش برتری اصول حقوق بین‌الملل بر حاکمیت و حقوق ملی هست (سلیمی و صمصامی ۱۳۹۱). این محاکم علاوه بر پیشگیری و مقابله با بی‌کیفرمانی مجرمان بین‌المللی، رسالت مهمی در جبران خسارت‌ها و لطمه‌های وارده به قربانیان داشته و برای صیانت از حقوق آنان و ترمیم خسارت‌هایشان، نظام منحصر به فردی را بایستی در اجرای عدالت برای بزه دیدگان نهادینه نمایند. ضرورت پژوهش در

حوزه حقوق کیفری بین‌المللی به دلیل توجه و به رسمیت شناختن حقوق قربانیان و جبران خسارت‌ها و ضررهایی که در ارتباط با جنایات‌های بین‌المللی متحمل شده‌اند حائز اهمیت است. هر چند قواعد و مقررات دادگاه کیفری بین‌المللی در ارتباط با حقوق حفاظتی، مشارکتی و جبران خسارت قربانیان تحول چشمگیری در حقوق بین‌الملل کیفری محسوب می‌شود، لیکن شعب فوق‌العاده دادگاه کامبوج، مقررات مناسب و موسعی را برای احقاق حقوق بزه دیدگان جنایات‌های بین‌المللی در نظر گرفته است. هر چند دادگاه‌های کیفری تلفیقی از حیث منبع تأمین بودجه به جامعه بین‌المللی وابستگی دارند، لیکن بخشی از منابع مالی شعب فوق‌العاده کامبوج توسط دولت کامبوج تأمین شده است. مجمع عمومی سازمان ملل متحد به موجب قطعنامه در سال ۲۰۰۳ تصویب کرد که هزینه‌های دادگاه کامبوج، از طریق مشارکت داوطلبانه بین‌المللی از طریق درخواست از جامعه بین‌المللی جهت کمک مالی و حمایت از کارکنان دادگاه تأمین شود. در ماده ۴۴ قانون کامبوج ۲۰۰۴ مقرر شده که حقوق کارکنان و قضات کامبوجی، از بودجه ملی کامبوج و حقوق کارکنان و قضات بین‌المللی، توسط سازمان ملل متحد پرداخت خواهد شد (Nouwen, p.212).

با مرور تحقیقات انجام‌یافته در خصوص دادگاه کامبوج می‌توان اذعان داشت که برداشت پژوهش‌گران در زمینه رهیافت‌ها و چالش‌های این دادگاه متفاوت بوده است. رضوی فرد و فرجی (۱۳۹۶) با انجام تحقیقی با عنوان «تشکیل دادگاه کیفری بین‌المللی شده (مختلط) کامبوج؛ مبانی و چالش‌ها»، تشکیل دیر هنگام دادگاه کامبوج را به چالش کشیدند. به نظر این پژوهش‌گران، یکی از اصول راهبردی دادرسی کیفری، رسیدگی در زمان معقول و بدون تأخیر است؛ در غیر این صورت، اثبات و احراز جرایم پس از سپری شدن مدت زمان زیاد با مشکل مواجه خواهد شد. سلیمی و امیریان (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان «مفهوم ریشه کنی و جنایت علیه بشریت در پرونده ۰۰۲ شعب فوق‌العاده دادگاه‌های کامبوج»، بیان داشته‌اند که از آن جایی که متهمان سن بالایی داشتند، هر چند برای اجرای به موقع عدالت پرونده بین چند شعبه تقسیم شد. با این وجود ایننگ ساری که یکی از متهمان پرونده بود، در سال ۲۰۱۳ در طول دادرسی فوت کرد. از سوی دیگر، سلیمی و صمصامی مهاجر (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای با عنوان «غلبه موازین بین‌المللی حقوق بشری بر حاکمیت دولت‌ها در پرتو دادگاه‌های نسل سوم»، هم از حیث نفس پذیرش این دادگاه و هم از جهت نحوه تأسیس و کارکرد، آن را به مثابه برتری موازین بین‌المللی حقوق بشری بر حاکمیت دولت‌ها تلقی نموده‌اند.

هدف این تحقیق، شناخت ساختار و صلاحیت‌های دادگاه فوق‌العاده کامبوج به مثابه یک دادگاه کیفری مختلط، جنایات‌های بین‌المللی، مجازات و جبران خسارت بزه‌دیدگان این دادگاه براساس موازین حقوق کیفری بین‌المللی است. لذا این نوشتار درصدد پاسخ به این سؤال‌هاست که

هدف از تشکیل دادگاه کامبوج چیست؟ اصول حاکم بر این دادگاه کدام‌اند؟ دادگاه کامبوج به منظور حصول به عدالت کیفری تلفیقی، رهیافتی داشته است؟ و در این خصوص با چه چالش‌هایی مواجه بوده است؟ فرض محتمل در این پژوهش این است که هر چند دادگاه کامبوج براساس موازین حقوق کیفری بین‌المللی جهت کیفر مرتکبان مهم‌ترین جنایت‌های بین‌المللی ارتكابی و جبران خسارت قربانیان تشکیل و به اهداف مقرر در اساسنامه تاسیسی خود دست یافته است، لیکن در حصول به رسالت عدالت کیفری تلفیقی با موانع و چالش‌هایی هم مواجه بوده است. روش تحقیق از نوع توصیفی و تحلیلی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع حقوق کیفری بین‌المللی و گزارش‌ها، اسناد، کیفرخواست‌ها و آراء دادگاه فوق‌العاده کامبوج بوده است. از این رو، پس از معرفی اجمالی کامبوج و تبیین زمینه‌های تاریخی وقوع جنایت‌های بین‌المللی در آن محل، این نوشتار می‌کوشد به ساختار و اهداف این دادگاه اشاره نماید تا یافته‌های خود را در خصوص رهیافت‌های دادگاه کامبوج در تحقق رسالت‌های بایسته عدالت کیفری تلفیقی تبیین و با طرح موانع و محدودیت‌های فراروی این دادگاه، تأسیس این محکمه کیفری مختلط را به چالش بکشد.

۱. کامبوج و رژیم حقوقی تشکیل دادگاه مشترک بین‌المللی

کشور کامبوج از غرب و شمال غرب با تایلند، از شمال شرق با لائوس و از شرق و جنوب شرق با ویتنام همسایه است و در جنوب این کشور خلیج تایلند قرار دارد. پایتخت آن شهر پنوم پن و زبان رسمی خمر و فرانسوی، نوع حکومت آن سلطنتی؛ واحد پول این کشور ریل (Riel) و مذهب رسمی اکثریت بودایی و مساحت این کشور ۱۸۱,۰۴۰ کیلومترمربع است. از شهرهای مهم آن با تام بانگک و چان هستند. جمعیت این کشور حدود ۱۴ میلیون و ۲۴۲ هزار نفر با میانگین سنی ۲۲ سال است. امید به زندگی برای زنان ۶۴ و برای مردان ۶۰ سال است. ۹۰ درصد از مردم این کشور از نژاد خمر، پنج درصد ویتنامی، یک درصد چینی و چهار درصد بقیه نژادها هستند. لفظ کامبوج، تلفظی فرانسوی است. نام باستانی این کشور، کمبوجا وابسته به لفظ افسانه‌ای کمبوج است و تأثیرهای آمیخته به باورهای هندی، بیانگر کاربرد و حفظ این لفظ باستانی در کتیبه‌ها و متون کهن کامبوج است. جایاوارمان دوم در سال ۸۰۲ میلادی خود را پادشاه منطقه اعلام کرد و با بنیاد امپراتوری خمر، این امپراتوری توانست ۶۰۰ سال دوام آورده و با تسخیر بیشتر جنوب شرق آسیا به قدرت و ثروت زیادی دست پیدا کند. این پادشاهی که تحت تأثیر فرهنگ هندی قرار داشت پرستش‌گاه‌های عظیمی چون آنگکور وات را بنا نهاد و هندوئیسم و سپس بودیسم را به بیشتر جنوب خاوری آسیا گسترش داد. پس از سقوط آنگکور به دست آیوتھایا که در سده

پانزدهم رخ داد، کامبوج با پادشاهان محلی اداره می‌شد تا این که فرانسه این کشور را در میانه‌های سده نوزدهم مستعمره خود کرد.

کامبوج از ۱۸۶۳ تحت‌الحمایه فرانسه بود و این وضع به‌غیراز دوران اشغال آن توسط ژاپن در جنگ جهانی دوم تا بازیابی استقلال در ۱۹۵۳ ادامه داشت. در طی دوره استعماری پادشاهی کامبوج اسماً کنترل را در دست داشت. در سال ۱۹۵۵ پادشاه سیهانوک استعفا کرد تا دولت فراگیر ائتلافی را رهبری کند، ولی نتوانست از درگیری کامبوج در جنگ ویتنام جلوگیری کند یا بیم ایالات متحده را از هواداری‌اش از کمونیست‌ها، برطرف سازد. در سال ۱۹۷۰ وی طی کودتایی به طرفداری آمریکا از قدرت برکنار شد. این رژیم نظامی موردحمله چریک‌های کمونیستی قرار گرفت که در پی ایجاد آرمان‌شهر خودکفایی کارگری بودند. خمرهای سرخ سرانجام در سال ۱۹۷۵ به پیروزی رسیدند. آن‌ها تحت رهبری پول پوت، شهرها را به‌زور تخلیه و هم‌وطنانشان را قتل‌عام کردند. خمرهای سرخ نام گروهی با تفکرات و ایدئولوژی مائوئیستی بود که از سال ۱۹۷۵ تا ۱۹۷۹ میلادی بر کشور کامبوج حکومت می‌کرد. این حکومت برآمده از حزب کمونیست کامبوج بود و روش حکومتی آن‌ها به‌گونه‌ای بود که در این سال‌ها منجر به نسل‌کشی و قتل‌عام ۱,۷ میلیون نفر شد که ۲۱ درصد کل جمعیت کامبوج را شامل می‌شد. رژیم خمرهای سرخ با حمله ارتش ویتنام سقوط کرد. خمرهای سرخ با در دست گرفتن قدرت تغییرات شدیدی را در جامعه ایجاد کردند به‌گونه‌ای که جامعه‌ای کاملاً کمونیستی و خودکفا ایجاد کنند. آن‌ها حکومت دموکراتیک کامبوج را تأسیس و تمام مردم را به کار منظم و اجباری در مزارع مجبور کردند و مظلومان را مورد شکنجه قرار می‌دادند و یا می‌کشتند.

در سال ۱۹۷۸ ویتنام دشمن سنتی کامبوج، این کشور را اشغال کرد و رژیم خمر سرخ را سرنگون ساخت. خصومت میان دو کشور به خاطر هواداری متقابل هر یک از کشورهای چین و اتحاد جماهیر شوروی سابق شدت یافته بود. پس از خروج سربازان ویتنامی در ۱۹۸۹ نیروهای مقاومت دولت ائتلافی سه‌جانبه در تبعید، به رهبری پرنس سی‌ها‌نو‌ک و مشارکت خمرهای سرخ در بسیاری از مناطق غربی و جنوبی کامبوج فعال شدند. در ۱۹۹۱ جناح‌های درگیر این کشور با طرح صلحی که شامل انتخابات آزاد و نظارت سازمان ملل متحد و کاهش تمامی نیروهای مسلح کامبوج بود موافقت کردند. در سال ۱۹۹۲ نیروی حافظ صلح از سازمان ملل در این کشور مستقر شد و با مشارکت سازمان ملل در اداره امور کامبوج موافقت گردید. ولی زمانی که خمرهای سرخ عملاً از طرح صلح خارج شدند خشونت‌بار دیگر شدت یافت. مردم کامبوج طی سال‌های حکومت خمرهای سرخ، از بسیاری از حقوق اولیه زندگی از جمله حق تحصیل محروم شدند. آن‌ها روشنفکران و تحصیل‌کرده‌های کشور را به بهانه دشمنی با حکومت به قتل رساندند. همچنین همه مردم را مجبور می‌کردند که کشاورزی کنند. تحصیل در دوران حکومت خمرهای سرخ

امری خلاف قانون محسوب می‌شد و مجازات آن اعدام بود. مهاجرت شمار زیادی از ویتنامی‌ها به کامبوج، گسترش بیماری ایدز، فساد اداری و مین‌های به جا مانده در زمین از مشکلات کنونی سیاسی و اجتماعی کامبوج به شمار می‌آیند. بر اساس قانون اساسی کامبوج مصوب سال ۱۹۹۳، نخست‌وزیر در کامبوج به عنوان رئیس دولت و پادشاه رئیس حکومت است. پادشاه با تأیید مجلس ملی، نخست‌وزیر را تعیین می‌کند. پادشاه کامبوج در سال ۲۰۰۴ میلادی با رای ۹ عضو شورای سلطنت انتخاب شد. مقام پادشاهی در این کشور نمادین است و پادشاه قدرت اجرایی ندارد. قوه قانونگذاری در این کشور دو رکن دارد: مجلس ملی و مجلس سنا. مجلس ملی ۱۲۳ کرسی دارد که نمایندگان آن با رای مردم برای دوره‌ای هفت‌ساله انتخاب می‌شوند. مجلس سنا ۶۱ هم کرسی دارد و دوره نمایندگی در مجلس سنا هفت سال است.

چون نقش سازمان ملل متحد به عنوان متولی اصلی حفظ صلح و امنیت جهانی بسیار پررنگ تر از دیگر سازمان‌های بین‌المللی است (بیگی و هوشیاری حاجی بابا، ۱۳۹۱: ۱) به همین خاطر در سال ۱۹۹۷ دولت کامبوج از سازمان ملل متحد درخواست کمک جهت ایجاد دادگاهی برای تعقیب رهبران عالی‌رتبه‌ها نمود. سپس مجلس ملی کامبوج در سال ۲۰۰۱ قانون ایجاد دادگاهی خاص جهت محاکمه جنایت‌های مهم ارتكابی در دوره حکومت خمرهای سرخ را تصویب نمود. دولت اصرار داشت محاکمه در داخل کامبوج، توسط قضات و کارکنان کامبوجی در کنار کارکنان خارجی صورت پذیرد. ولی به دلیل ضعف نظام حقوقی، ماهیت بین‌المللی جنایت‌های ارتكابی و تلاش برای اجرای استانداردهای بین‌المللی، سرانجام در ژوئن ۲۰۰۳ توافق‌نامه‌ای میان دولت کامبوج و سازمان ملل متحد در خصوص چگونگی مشارکت جامعه بین‌المللی در محاکمه مزبور منعقد گردید. در تأسیس شعب فوق‌العاده کامبوج، اسناد حقوقی متعددی تدوین شدند که عبارت‌اند از: قطعنامه‌های مجمع عمومی و کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد با موضوع درخواست تأسیس، قطعنامه مجمع عمومی در تصویب توافق‌نامه، توافق‌نامه بین‌المللی با سازمان ملل متحد. با این وجود، قانون داخلی مبنای حقوقی تأسیس دادگاه مزبور تلقی می‌شود. این قانون دو سال قبل از انعقاد توافق‌نامه با سازمان ملل متحد، یعنی در سال ۲۰۰۱، لازم‌الاجرا شد و در توافق‌نامه مزبور نیز ذکر شده که تعقیب مجرمان به موجب نظام حقوقی کامبوج انجام خواهد شد. هدف اولیه کامبوج از انعقاد توافق‌نامه با سازمان ملل متحد، صرفاً تنظیم نحوه همکاری میان سازمان ملل متحد و کامبوج بوده است. در فوریه ۲۰۰۲، سازمان ملل متحد به این دلیل که دادگاه کامبوج استقلال و بی‌طرفی لازم برای همکاری سازمان ملل متحد در این خصوص را تضمین نمی‌کرد، مذاکرات را ترک کرد. سرانجام با فشارهای مجمع عمومی، مذاکرات از سر گرفته شد و توافق‌نامه‌ای که تضمینات بین‌المللی بیش‌تری در برداشت، در ژوئن ۲۰۰۳ به امضا رسید. توافق‌نامه مزبور سپس مطابق حقوق داخلی به تصویب کامبوج

رسید و قانون داخلی قبلی در این خصوص، براساس این توافق‌نامه اصلاح گردید. بنابراین، تأثیر حقوق بین‌الملل بر حقوق داخلی کامبوج که ابتدا تعصب خاصی بر حقوق و حاکمیت ملی خود داشت، کاملاً مشهود است.

۲. ساختار دادگاه کامبوج و صلاحیت آن

فلسفه تأسیس هر مرجع قضایی کیفری، تعقیب کیفری اشخاص به خاطر ارتکاب جرائم مشخص هست. جرم‌انگاری یکی از مهم‌ترین اقدام‌های تقنینی کیفری در هر نظام حقوقی هست که بیانگر دیدگاه‌ها و فرهنگ آن جامعه و هنجارهای پذیرفته‌شده هست. ورود عناوین مجرمانه بین‌المللی که در قوانین ملی کشورهای ذیربط سابقه نداشته‌اند، حکایت از نفوذ غیرقابل‌انکار حقوق کیفری بین‌الملل در حقوق ملی کشورها دارد (سلیمی و همکاران، ۱۳۹۱). فقدان اعتماد عمومی به پروسه قضایی و بیم سیاسی شدن آن، دو دلیل اصلی ایجاد شعبی با ترکیب ملی و بین‌المللی در کامبوج است. به علاوه، شعب مزبور اولین کوشش جهت تعقیب و مسئول شناختن مرتکبان جنایت‌های موضوع صلاحیت دادگاه، پس از گذشت ۲۵ سال تحمل صدمه‌های غیرقابل‌جبران به جامعه کامبوج هست (Drafts on Courts of Cambodia 2010). در نظام حقوقی کامبوج، مجازات اعدام از سال ۱۹۸۹ رسماً لغو شده است. با این وجود، شعب ویژه کامبوج مأموریت دارند به جنایت‌های ارتكابی در سال‌های ۱۹۷۵ تا ۱۹۷۹ رسیدگی کنند. قانون داخلی حاکم در زمان ارتکاب جرم، قانون جزایی ۱۹۵۶ این کشور بود که برای جنایت‌های احصا شده، مجازات اعدام را پیش‌بینی کرده بود. به‌موجب ماده ۳ اساسنامه شعب ویژه، حداکثر مجازات به حبس ابد محدود شده است.

شعبه دادستانی؛ شعبه قضات تحقیق و بازپرسان؛ شعبه پیش‌محاکمه؛ شعبه دادگاه بدوی و شعبه دیوان عالی کشور، به‌طور کلی شعب دادگاه کامبوج را تشکیل می‌دهند. در شعب فوق‌العاده کامبوج، قضات کامبوج در اکثریت می‌باشند. شعب رسیدگی بدوی متشکل از ۵ قاضی است که دو قاضی بین‌المللی و سه قاضی کامبوجی اعضای آن را تشکیل می‌دهند. در دادگاه تجدیدنظر (شعبه دیوان عالی) نیز از هفت قاضی، سه نفر بین‌المللی و چهار نفر کامبوجی هستند. قضات بین‌المللی توسط دبیر کل سازمان ملل متحد پیشنهاد یا انتخاب شده و قضات کامبوجی توسط شورای عالی قضایی کامبوج منصوب می‌شوند (مواد ۹ الی ۱۱ اصلاحی قانون کامبوج). با توجه به ظاهر این ترکیب شاید اینگونه به نظر برسد که وجود قضات بین‌المللی در شعب بدوی یا دیوان عالی چندان تأثیرگذار نباشد. ولی برای حل این مشکل، در تصمیم‌گیری شعبه بدوی، مطابق ماده ۱۴ قانون کامبوج در صورت عدم حصول اتفاق آرا، حداقل رأی مثبت چهار قاضی و در شعبه دیوان عالی، رأی مثبت حداقل پنج قاضی لازم است. بنابراین برای این که در هر شعبه‌ای

تصمیمی اتخاذ شود، حتماً باید یکی از قضات بین‌المللی به نفع آن رأی دهد. یک نفر کامبوجی و یک خارجی باهم به‌عنوان دادستان و قاضی تحقیق در یک رده همکاری می‌کنند (مواد ۱۶ و ۲۳ قانون مزبور). مطابق ماده ۲۰ قانون کامبوج، شعبه پیش‌محاكمه (مقدماتی) ویژه‌ای برای حل اختلافات میان قضات تحقیق و دادستان‌های ملی و بین‌المللی تأسیس شده است که ترکیب و نحوه تصمیم‌گیری آن مشابه شعب بدوی است و تصمیم آن برای دادرسی لازم‌الاجرا و غیرقابل تجدید نظر است. رئیس دفتر اداره، کامبوجی است و معاون وی بین‌المللی بوده و مسئول امور یا موضوع‌های بین‌المللی هست (ماده ۳۰ قانون مزبور). بنابراین کارکنان دادگاه کامبوج عمدتاً ملی می‌باشند (شفر، ۲۰۰۸).

دادگاه کامبوج برای محاکمه عادلانه مرتکبان جنایت‌های رهبران سابق کامبوج به اتهام جنایت‌های جنگی، جنایت‌های علیه بشریت و نسل‌زدایی با رعایت موازین و استانداردهای بین‌المللی عدالت تشکیل شده است و طبق قوانین ملی و بین‌المللی در سه حوزه صلاحیتی زمانی، موضوعی و قضایی رسیدگی می‌کند. صلاحیت این دادگاه از حیث قلمرو زمانی به‌صورت موقتی و مربوط به دوران کامبوج دموکراتیک، از ۱۷ آوریل سال ۱۹۷۵ تا ششم ژانویه ۱۹۷۹ هست. صلاحیت موضوعی دادگاه محدود به محاکمه رهبران ارشد کمپوچیاى دموکراتیک و کسانی که مسئول جنایت‌های ارتكابی در طول خوشایى‌ای دموکراتیک هستند، هست. در ماده ۹ توافق‌نامه کامبوج، صلاحیت موضوعی شعب فوق‌العاده به جنایت نسل‌زدایی مطابق تعریف کنوانسیون ۱۹۴۸ در خصوص پیشگیری و مجازات جنایت نسل‌زدایی؛ جنایت‌های علیه بشریت مطابق تعریف مندرج در اساسنامه رم؛ نقض‌های فاحش کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و سایر جنایت‌هایی که در بخش دو قانون تأسیس شعب فوق‌العاده مصوب ۱۰ آگوست ۲۰۰۱ تعریف شده‌اند، محدود شده است. صلاحیت‌های قضایی دادگاه هم شامل جنایت‌های ذیل هست:

۱. شکنجه، قتل و آزار و اذیت مذهبی طبق قانون مجازات کامبوج ۱۹۵۶
۲. قتل عام
۳. جنایت علیه بشریت
۴. نقض آشکار کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹
۵. تخریب اموال فرهنگی در طول درگیری مسلحانه
۶. جنایت علیه اشخاص مورد حمایت بین‌المللی براساس کنوانسیون ۱۹۶۱ وین در مورد روابط دیپلماتیک

۳. اهداف دادگاه کامبوج و سرنوشت متهمان آن

یکی از موضوعات مهم عدالت کیفری بین‌المللی جرم‌انگاری جنایات بین‌المللی در نظام عدالت کیفری ملی به منظور فراهم کردن امکان تعقیب، محاکمه و مجازات مرتکبین این جنایات

در نظام قضایی داخلی است. (بیگی و نجاتی، ۱۴۰۰: ۳۵۹) هدف از جرم‌انگاری و تأسیس این نوع محاکم کیفری بین‌المللی، فراهم آوردن امکان اجرای دادرسی‌های کیفری منصفانه و بی‌طرفانه بوده و برخلاف دیوان بین‌المللی دادگستری بر مسئولیت فرد و شخص انسانی استوار است (بیگی، ۱۴۰۱: ۳۷) و چون که در مخاصمات مسلحانه داخلی جنایت‌های ارتكابی یا توسط قدرت حاکم و عاملان حکومت رخ می‌دهد یا از سوی گروه‌های مخالف و مبارز، محاکمه عادلانه متهمان و عاملان آن جنایت‌ها توسط محاکم ملی با تردید و دشواری مواجه است. به همین دلیل برای تأمین استقلال و بی‌طرفی این محاکم، قضات بین‌المللی در کنار قضات ملی حضور دارند. هدف اصلی دادگاه فوق‌العاده بین‌المللی کامبوج، برقراری عدالت برای مردم کامبوج به خصوص قربانیان سیاست‌های رژیم حکومتی خمرهای سرخ بین آوریل ۱۹۷۵ تا ژانویه ۱۹۷۹ است.

مطابق ماده ۱ از فصل اول مقررات عمومی قانون تأسیس شعب بین‌المللی دادگاه کامبوج، برای پیگرد جنایت‌های جنگی در طول دوره دمکراتیک خمرهای سرخ، هدف این دادگاه‌ها، محاکمه رهبران ارشد کامبوج دمکراتیک که مرتکب جنایت‌ها و نقض قوانین کیفری کامبوج، قوانین بین‌المللی بشردوستانه و کنوانسیون‌های بین‌المللی که به وسیله کامبوج به رسمیت شناخته شده بود، در طول دوره هفدهم آوریل ۱۹۷۵ تا ششم ژانویه ۱۹۷۹ بود؛ رهبران ارشد کامبوج دمکراتیک و کسانی که مسئولیت اعمال فوق را داشتند به‌عنوان مظنون یا متهم شناخته شده و در این دادگاه محاکمه می‌شوند (Law on Extraordinary, 2004). بنابراین دادگاه کامبوج همانند دیگر دادگاه‌های بین‌المللی تلفیقی اهدافی را دنبال می‌کرد که از جمله آن اهداف، تعقیب مرتکبان و حمایت از بزه‌دیدگان جنایت‌های ارتكابی هست. البته در بیشتر جنایت‌ها، برخی از حقوق بزه‌دیدگان نادیده گرفته می‌شود (بیگی و علی پور، ۱۳۹۸: ۲۰۸) و در رابطه با این ماده هم، حقوق‌دانان ایرادهایی را نسبت به آن مطرح کرده بودند که به نظر درست می‌باشد. آن‌ها بر این عقیده هستند که جدای از تعداد تلفات بی‌شمار آن دوران، یک سوم از بازماندگان، علایم بیماری‌های روانی را داشته و از بیماری اختلال پس از سانحه رنج می‌برند. آن‌ها به واسطه شکنجه‌ها و اثرهای آن دوران هنوز نتوانسته‌اند به زندگی عادت کنند (Tully, 2018: 4) و آن هم به این خاطر است که هتک حرمت افراد، بدترین پیامد جنگ بوده که اثرهای روانی، جسمانی و داغ اجتماعی آن تا آخر عمر با آنان باقی می‌ماند (بیگی و کتانچی، ۱۳۹۷: ۲۲) و از طرفی هدف اصلی دادگاه محاکمه متهمان می‌باشد و هیچگونه حمایتی از بزه‌دیدگان نیز مطرح نمی‌باشد.

تنبیه مرتکب، اساس عدالت کیفری است. در این الگو، بزهکار مستحق کیفر است. در اصل مسئولیت کیفری فردی، اهداف مهم پیشگیری از جرم و برقراری صلح دنبال می‌شود و به صراحت در ماده ۶ منشور دادگاه نورنبرگ تأیید شده است. کمیسیون حقوق بین‌الملل این اصل را در تدوین اصول نورنبرگ و طرح جرائم علیه صلح و امنیت بشری تأیید و اعلام کرد که اصل

مسئولیت فردی و مجازات مرتکبان جرائم بین‌المللی پایه حقوق بین‌الملل کیفری و میراث ماندگار منشور و حکم این دادگاه است که به ممنوعیت جرائم بین‌المللی حیاتی تازه بخشیده است. این اصل در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق (بند ۱ ماده ۷ و بند ۱ ماده ۲۳ اساسنامه)، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی رواند (بند ۱ ماده ۶ و بند ۱ ماده ۲۲ اساسنامه)؛ پیش‌نویس طرح جرائم علیه صلح و امنیت بشری (بند ۱ ماده ۲)، اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی (ماده ۲۵ اساسنامه) و ماده ۱ توافق‌نامه دادگاه کامبوج تأیید شده است. مسئولیت کیفری ناظر به اشخاص حقیقی است. اسباب مسئولیت فردی به لحاظ نسل‌زدایی مشخص شده و افراد موظف به رعایت قواعد زیربط حقوق بین‌الملل هستند. دستور ارتکاب نسل‌زدایی، کوتاهی در پیشگیری یا مجازات مرتکبان آن، معاونت، تحریک آشکار و مستقیم به ارتکاب جنایت و شروع به ارتکاب و عملیات اجرایی نیز مواردی است که موجب مسئولیت کیفری فرد می‌شود و در همه مقررات بین‌المللی مربوط به نسل‌زدایی پیش‌بینی شده است. سمت رسمی فرد تأثیری در معافیت کیفری ندارد (مواد ۲۷ و ۲۸ اساسنامه ر.م).

حقوق کیفری چه در عرصه داخلی اجرا شود و چه در عرصه بین‌المللی، هدف آن حمایت از افراد و اموال است. به رغم اینکه قربانیان بیش از همه از وقوع جرم آسیب‌دیده‌اند، اما مدت‌ها، حقوق و منافع آن‌ها در نظام عدالت کیفری مورد توجه نبوده است. از این رو تحقیقات در این باره ضرورت بهبود حمایت از قربانیان در فرآیند کیفری را مسلم کرد و در پرتو این تحقیقات، دانشی جدید در حوزه حقوق کیفری تحت عنوان بزه‌دیده‌شناسی شکل گرفت. در پی تلاش‌های سازمان ملل متحد، «اعلامیه اصول بنیادین عدالت برای قربانیان جرم و سوءاستفاده از قدرت» تنظیم و منتشر شد. بزه‌دیدگان افرادی هستند که به صورت مستقیم از وقوع یک جنایت رنج برده‌اند. اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی در یک حرکت تکاملی تاریخی از صرف اجرای عدالت تنبیهی به سوی عدالت ترمیمی و اجازه به بزه‌دیده جهت مشارکت در کلیه مراحل دادرسی حرکت کرده است. در این اساسنامه بزه‌دیدگان به عنوان همکاران نظام عدالت کیفری در نظر گرفته شده‌اند. از نظر اساسنامه و آیین‌نامه دادرسی و ادله، بزه‌دیدگان به معنای اشخاص حقیقی می‌باشند که در اثر ارتکاب یکی از جنایات‌های داخل در صلاحیت دیوان دچار آسیب شده‌اند. سازمان‌ها یا نهادهایی که اموالشان وقف مذهب، آموزش، هنر، علم و یا اهداف خیرخواهانه است و به صورت مستقیم در اثر جرائم به آثار تاریخی، بیمارستان‌ها و دیگر اماکن و اشیاء آن‌ها که برای مقاصد انسان دوستانه هست آسیب وارد شده باشد می‌توانند مشمول عنوان بزه‌دیده قرار بگیرند. بنابراین دادستان و قضات دیوان باید در شروع به تعقیب و تحقیق و در تصمیم‌گیری‌های خود منافع مجنی‌علیهم را مدنظر قرار دهند. در این میان، شعب فوق‌العاده دادگاه کامبوج، مقررات مناسب و موسعی را برای احقاق حقوق بزه‌دیدگان جنایت‌های بین‌المللی در نظر گرفته‌اند.

پل پوت، رهبر حکومت خمرهای سرخ و رئیس دولت وقت کامبوج بود که مسئول مرگ بیش از یک میلیون نفر از طریق اعدام، گرسنگی یا کار زیاد بین سال‌های ۱۹۷۵ و ۱۹۷۹ می‌باشد. پل پوت در ۱۹ می ۱۹۲۵، در استان تام کامپونگ کامبوج متولد شد و به عنوان رهبر خمرهای سرخ و رژیم کمونیستی کامبوج در سال ۱۹۷۵ کنترل کشور را به دست گرفت که در سال ۱۹۷۹ به پایان رسید، وی در سال ۱۹۹۷ دستگیر شد و در بازداشت خانگی در تاریخ ۱۵ آوریل سال ۱۹۹۸ درگذشت. سایر پرونده‌های مطروحه در شعب فوق‌العاده دادگاه کامبوج به شرح ذیل هستند:

الف. پرونده ۰۰۱: متهم این پرونده، کاینگ گئوک ایو مشهور به رفیق دوچ، متولد ۱۹۴۲، معاون رئیس مرکز اس-۲۱، مرکز امنیتی توئول سلنگ و تاریخ بازداشت وی ۳۱ جولای ۲۰۰۷ بوده است. اتهامات نامبرده جنایت علیه بشریت، آزار و اذیت به دلایل سیاسی، نابودی، قتل، اسارت، حبس، شکنجه و سایر اعمال غیرانسانی، نقض آشکار کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹، قتل عمدی، شکنجه و رفتارهای غیرانسانی، آسیب جدی به بدن یا سلامت، محروم کردن عمدی اسرای جنگی یا غیرنظامی از حقوق محاکمه عادلانه و منظم و حبس غیرقانونی شهروندان و اعدام ۱۲۲۷۲ نفر بوده است. وی از سوی شعبه رسیدگی کننده به جرم ارتکاب جنایت‌های جنگی و جنایت علیه بشریت به ۳۵ سال زندان محکوم شد. او پس از سپری شدن چند سال از مدت حبس خود به علت بیماری نامعلومی در زندان درگذشت. (Guiraud, 2020: 25)

ب. پرونده ۰۰۲: متهمان این پرونده خبو سامفان، نوان چی، لنگ ساری (متوفی) و اینگ تی ریش بودند که متهم آخر به دلیل داشتن وضعیت نامناسب برای محاکمه، تحت نظارت قضایی بوده است. اتهامات خبو سامفان مشهور به «حم»؛ ۷۹ ساله رئیس سابق دولت دموکراتیک کامبوج عبارت بودند از: جنایت علیه بشریت (قتل، نابودی، زندان اخراج، شکنجه، آزار و اذیت به دلایل سیاسی، نژادی و مذهبی و سایر اعمال غیرانسانی)؛ نسل زدایی با کشتن اعضای گروه‌های ویتنامی و چم و نقض آشکار کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ (قتل عمدی، شکنجه و یا رفتار غیرانسانی، زجر و آسیب عمدی و جدی به بدن یا سلامت، محروم کردن عمدی اسرای جنگی یا غیرنظامیان از حقوق محاکمه عادلانه و منظم، اخراج غیرقانونی و یا حبس غیرقانونی شهروندان و کشتار جمعی بیش از ۱۰۰ هزار تا ۵۰۰ هزار مسلمان و ۲۰ هزار ویتنامی). او به زندان محکوم شد و پس از چند سال اظهار پشیمانی کرده و از خانواده‌های قربانیان عذرخواهی کرد. (Samphan, 2016: 13)

اتهامات نوان چی مشهور به برادر شماره ۸۴۲ ساله، مرد شماره دو حکومت و معاون وزیر حزب کمونیست کامبوج، عضو کمیته مرکزی دائمی حزب کمونیست کامبوج و رئیس مجمع دموکرات کامبوج هم عبارت بودند از: جنایت علیه بشریت (قتل، نابودی، زندان اخراج، شکنجه، آزار و

اذیت به دلایل سیاسی، نژادی و مذهبی و سایر اعمال غیرانسانی؛ نسل زدایی با کشتن اعضای گروه‌های ویتنامی و چم و نقض آشکار کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ (قتل عمدی، شکنجه و یا رفتار غیرانسانی، آسیب عمدی و جدی به بدن یا سلامت، محرومیت عمدی یک زندانی جنگ یا غیرنظامی از حقوق محاکمه عادلانه و منظم، اخراج غیرقانونی و یا حبس غیرقانونی شهروندان و کشتار جمعی بیش از ۱۰۰ هزار تا ۵۰۰ هزار مسلمان و ۲۰ هزار ویتنامی). ناوان چیا که فرد دست راست پل پوت محسوب می‌شد و خیو سامفان رئیس دولت، دو نفر از رهبرانی هستند که دادگاه آن‌ها را به اتهام جنایت علیه بشریت، تخلیه شهر پنوم پن و متوسل شدن به زور برای راندن مردم از خانه‌هایشان و همچنین قتل و نسل زدایی، مجرم شناخت. هر دوی آن‌ها به حبس ابد محکوم شدند و هر دو نفر نیز تقاضای تجدیدنظر نمودند که این پرونده مشتمل بر ۶۲۳ صفحه بود که پس از رسیدگی در مرحله تجدیدنظر، حکم حبس ابد در دیوان عالی کشور در تاریخ هفتم اگوست ۲۰۱۴ برای هر دوی آن‌ها تأیید شد (دیوان عالی کشور کامبوج، ۲۰۱۴). ناوان چیا در دادگاه به دلیل جنایت‌های ارتكابی‌اش به حبس ابد محکوم شد و در سال ۲۰۱۹ در سن ۹۳ سالگی در زندان درگذشت. (Gore, 2022: 35) ایانگ ساری؛ ۸۵ ساله وزیر سابق امور خارجه (متوفی) و همسرش اینگ تی ریش؛ ۷۹ ساله وزیر سابق امور اجتماعی، تحت نظارت قضایی به دلیل داشتن وضعیت نامناسب، محاکمه نشده‌اند.

ج. پرونده ۰۰۳: متهم این پرونده میس موث بوده و اتهامات وی به عنوان وزیر بخش ۳ ارتش انقلابی کامبوج؛ فرمانده نیروی دریایی کامبوج دموکراتیک؛ وزیر سام شهر کامپونگ کامبوج؛ نماینده ستاد کل ارتش در استان‌ها؛ فرماندهی مراکز مختلف امنیتی مانند اس-۲۱ یا تول سلنگ؛ مسئول بخش امنیتی ارتش و مرکز امنیتی وات انت انهایم؛ تأسیس مرکز کار اجباری و تأسیس مراکز اعدام بوده است. وی هنوز تحت بازجویی قضات دادگاه کامبوج است و هنوز در مورد سرنوشت او چیزی در دسترس نیست. (Simon, 2017: 16)

د. پرونده ۰۰۴: ایم چائم، یم تیث و آئو آن، متهمان این پرونده بوده‌اند. ایم چائم (رئیس منطقه شمال غرب کامبوج)؛ به صورت غیابی در ۳ مارس ۲۰۱۵ متهم شد و در ۱۸ دسامبر سال ۲۰۱۵، با حضور قضات تحقیق پرونده جدیدی به نام ۰۰۴,۰۱ در ۵ فوریه ۲۰۱۶ رسیدگی شد. اتهامات وی عبارتند از: قتل، نقض قانون مجازات کامبوج ۱۹۵۶، در مرکز امنیتی پنوم ترایونگ و مراکز کار اجباری، جنایت‌های علیه بشریت قتل، نابودی، حبس، آزار و اذیت به دلایل سیاسی و سایر اعمال غیرانسانی در مرکز امنیتی پنوم و مراکز کار اجباری. اتهامات متهم یم تیث (رئیس منطقه شرق کامبوج)؛ نسل زدایی خمرهای کروم و ویتنامی؛ جنایت‌های علیه بشریت، قتل، نابودی؛ بردگی؛ اخراج؛ زندان؛ شکنجه؛ آزار و اذیت شهروندان در منطقه شرق و شمال غربی آن

و سایر اعمال غیرانسانی از جمله ازدواج اجباری؛ نقض آشکار کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹، درگیری مسلحانه بین‌المللی بین کامبوج دموکرات و جمهوری سوسیالیستی ویتنام، یعنی قتل عمدی و تبعید غیرقانونی و یا انتقال شهروندان و نقض قانون مجازات کامبوج ۱۹۵۶، یعنی قتل برنامه‌ریزی شده بوده است. متهم آئو آن (مشهور به تا آن) به قتل عمد و جنایت علیه بشریت و در ۱۴ مارس سال ۲۰۱۶، به ارتکاب جرم ادعایی اضافی، از جمله نسل‌زدایی متهم شد و پرونده وی هنوز تحت بررسی است. در حال حاضر متهمان این پرونده تحت بازجویی قضات دادگاه قرار دارند و تاکنون، هیچ‌یک از این افراد محکوم نشده‌اند و هویت این سه مظنون هنوز محرمانه و از سرنوشت آن‌ها خبری در دست نیست ولی برخی‌ها خبر از خودکشی آن‌ها می‌دهند. (Guiraud, 2020: 28)

۴. رهیافت‌های دادگاه کامبوج

کامبوج یکی از کشورهای عضو دادگاه کیفری بین‌المللی بوده و اساسنامه رم و آیین‌نامه دادرسی و ادله آن را پذیرفته است. از این رو، استانداردهای بین‌المللی قواعد دادرسی و اساسنامه رم زمانی که تبعه کامبوجی تحت تعقیب این دادگاه هست، اعمال می‌گردد (شفر، ۲۰۰۸). لذا دادگاه کامبوج به لحاظ ویژگی خاصی که حاصل توافق حاکمیت سرزمینی با جامعه بین‌الملل بوده لزوماً از اصول و قواعد حقوقی نظیر اصل قانونی بودن، اصل برائت، دادرسی عادلانه، علنی و حضوری بودن دادرسی، تساوی افراد در برابر قانون، استقلال و بی‌طرفی قاضی باید پیروی می‌کرد که در اسناد و سازمان‌های بین‌المللی پیش‌بینی شده‌اند.

اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها از جمله اصولی است که هم در دادرسی‌های بین‌المللی و هم در محاکم ملی مورد پذیرش نظام‌های کیفری هست. قانونی بودن در نظام حقوقی بین‌المللی به معنای ابتدای یک امر بر معاهده، عرف یا اصول کلی حقوقی است. لذا هرگاه سخن از قانونی بودن دادگاه‌های بین‌المللی می‌شود، منظور این است که این دادگاه‌ها مبتنی بر یکی از منابع حقوق بین‌الملل باشند و یا حداقل مغایر با قواعد حقوق بین‌المللی نباشند و فلسفه پیروی از این اصل به حداقل رساندن احتمال سوءاستفاده از قدرت که معمولاً از ناحیه متصدیان قوه مجریه علیه شهروندان وجود دارد (فضایلی، ۱۳۸۴: ۸۵). دن دیو دو وابر که قاضی محکمه نظامی بین‌المللی نورنبرگ بود می‌گوید: دلایل عدالت یا مصلحت اجتماعی که اصل قانونی بودن جرائم و کیفرها از آن‌ها ناشی می‌شود، ارزش کلی و ثابت دارند (حسینی نژاد، ۱۳۹۱). اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ در بند ۲ ماده ۱۲ خود مقرر می‌دارد: هیچکس به علت فعل یا ترک فعل محکوم نخواهد شد که هنگام ارتکاب این فعل یا ترک فعل مطابق قانون ملی یا بین‌المللی عملی مجرمانه نبوده است. ماده ۲۲ اساسنامه رم بیان می‌دارد: هیچکس به موجب این اساسنامه، مسئولیت کیفری نخواهد داشت مگر این که عمل وی در زمان

وقوع، منطبق با یکی از جرائمی باشد که در صلاحیت دادگاه کیفری بین‌المللی باشد. از دستاوردهای اصل مذکور می‌توان لزوم متن قانونی، تفسیر مضیق و عدم بازگشت قانون کیفری برگزیده را نام برد. در نظام بین‌المللی به دو مورد اول با احتیاط و تردید نگریسته می‌شود، اما نتیجه سوم یعنی عدم بازگشت قانون کیفری به گذشته مورد استقبال قرار گرفته است. بنابراین می‌توان گفت در نظام بین‌المللی اصل قانونی بودن کیفر و جرم نتوانسته به نحو شایسته اعمال شود و با خطرهایی همچون وابستگی قاضی به دولت، ملیت قاضی، ملیت متهم، شرایط سیاسی بین‌المللی محاکم، برتری ناشی از پیروزی و غیره مواجه هست. هر چند مبنای تأسیس دادگاه کامبوج قانون داخلی بوده، اما کاملاً در چارچوب توافق‌نامه امضاء شده با سازمان ملل متحد تدوین شده است و لذا اصل قانونی بودن مورد توجه بوده است.

با وجود اینکه دادگاه‌های تلفیقی در کشورهایی تشکیل شده‌اند که آن‌ها یک دوره خشونت و خونریزی را پشت سر گذاشتند و تصور این است که احساسات انقلابی در این دادگاه‌ها موجب شود تا بدون ضابطه و قواعد خاص حقوقی فقط در پی محاکمه و محکومیت سران حکومت ساقط شده بوده باشند، اما در جوامع بین‌المللی سعی شده تا اصول عادلانه به دقت پیش‌بینی و رعایت شود و اصول عادلانه ریشه در اسناد بین‌المللی حقوق بشری به خصوص اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی دارد. نکته قابل توجه در خصوص رعایت ضوابط دادرسی عادلانه در جنایت‌های بین‌المللی این است که از آنجایی که این جنایت‌ها، شدیدترین جنایت‌هایی هستند که بشر می‌تواند مرتکب شود، آیا رعایت این تضمینات در مورد مرتکبان آن‌ها ضروری است؟ سؤال‌هایی از این قبیل باعث شده است که تردیدهای فلسفی و مبنایی در خصوص لزوم رعایت ضوابط دادرسی عادلانه در مورد جنایتکاران بین‌المللی پیش بیاید (Stapleton, Sara, 1999). در پاسخ به این ایرادها گفته می‌شود که رعایت این ضوابط که به مرور و در طول تاریخ دادرسی کیفری تکامل یافته‌اند، علاوه بر رعایت کرامت ذاتی انسان‌ها، باعث کشف بهتر حقیقت و پرهیز از خودکامگی و رفتارهای نادرست می‌گردد و چنانچه یک دادگاه بین‌المللی نتواند یا نخواهد این ضوابط را رعایت کند چه گونه می‌توان انتظار داشت که محاکم ملی این قواعد را رعایت نمایند (صابر، ۱۳۹۴: ۱۷۰). دادستان ارشد محاکمات نورمبرگ در پاسخ به این شبهات می‌گوید: ما نباید فراموش کنیم آنچه امروز ما در مورد متهمان قضاوت می‌کنیم سابقه‌ای خواهد شد تا فردا تاریخ بر مبنای آن در مورد ما قضاوت کند. این اظهارات تأکیدی بر اهمیت مفهوم دادرسی عادلانه و بیان تعهد ویژه یک دادگاه بین‌المللی به تمهید مقدمات یک دادرسی عادلانه است. امنیت و عدالت دو ارزش در حقوق و عدالت والاترین ارزش و گوهری گران‌بها در راه تحقق حقوق بشر است که اگر رخت بریندد هیچ ارزشی در جهان برای زندگی انسان باقی نمی‌ماند (شیری، ۱۳۸۵). استقلال و بی‌طرفی مرجع قضائی، علنی بودن

محاکمات، دو مرحله‌ای بودن رسیدگی، حق حضور متهم و حقوق دفاعی متهم که حق داشتن وکیل مستقل و انتخابی و حق سکوت و منع الزام به اقرار یا شهادت از مصادیق و مهم‌ترین شاخص‌های یک دادرسی عادلانه هستند که همگی در اسناد تأسیس دادگاه‌های مختلط مورد تصریح واقع شده‌اند (فضائلی، ۱۳۸۹). در دادگاه کامبوج هم به این اصول توجه شده است. در ماده ۱۰ قانون کامبوج به خصوصیات عالی اخلاقی، تخصص و تجربه بالا و بی‌طرفی قضات و این که از هیچ حکومت با شخصی دستور یا رهنمود نگیرند تصریح شده است.

علنی بودن دادرسی یکی دیگر از تضمینات دادرسی عادلانه است که در اسناد جهانی و منطقه‌ای زیادی نظیر ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر، ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و مواد ۶۴ و ۶۷ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی مورد تصریح قرار گرفته است. علنی بودن دادرسی به معنای آن است که عموم مردم بتوانند جلسه استماع و رسیدگی به پرونده را ملاحظه نمایند و دارای اقتضائاتی است، از جمله شفاهی بودن دادرسی، آزادی حضور اشخاص، نمایندگان روزنامه و رسانه‌های گروهی در جلسه دادگاه و اینکه دادگاه باید از قبل اطلاعات مربوط به زمان و مکان رسیدگی را در اختیار کسانی که در دادرسی علنی ذینفع هستند قرار دهد. یکی دیگر از الزامات دادرسی عادلانه حضوری بودن آن است. حضور متهم در دادرسی علاوه بر اهمیت عمده‌ای که به عنوان حق خود متهم برای مورد استماع واقع شدن دارد از جهت ضرورت درستی اظهاراتش در مقایسه با اظهارات بزه دیدگان و شهود نیز دارای اهمیت است (فضائلی، ۱۳۸۹). این حقوق در برخی اسناد بین‌المللی از جمله قسمت «د» از بند ۳ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مقرر گردیده است که متهم حق دارد در محاکم حاضر باشد و شخصاً یا به وسیله وکیل منتخب از خود دفاع کند.

در مجموع می‌توان گفت که محاکمات بین‌المللی تنها با حضور متهم می‌تواند منصفانه باشد. دادگاه کامبوج هم با الهام از اسناد بین‌المللی به اصل علنی و حضوری بودن تأکید دارد. ماده ۳۴ قانون جدید کامبوج مقرر می‌دارد که محاکمات علنی خواهد بود و حضور نمایندگان دول خارجی، نمایندگان دبیر کل سازمان ملل متحد، رسانه‌های عمومی و سازمان‌های غیردولتی ملی و بین‌المللی آزاد خواهد بود، مگر در موارد استثنایی شعب فوق‌العاده تصمیم بگیرند که این امر به روند اجرای عدالت صدمه می‌زند. ماده ۱۲ (۱۲) موافقت‌نامه کامبوج توضیح بیشتری در خصوص اهمیت علنی بودن محاکمات و حد آن ارائه می‌دهد و بیان می‌کند دسترسی به دادرسی در هر زمان توسط سازمان‌های غیردولتی، کشورهای ذینفع، رسانه‌ها و غیره نه تنها عادلانه و علنی بودن براساس استانداردهای بین‌المللی را تضمین می‌کند، بلکه موجب اعتبار دادرسی می‌گردد. از نظر افکار عمومی دادرسی غیرعلنی ممکن است سوءظن بیشتری در زمینه عادلانه بودن دادرسی ایجاد کند. اصول دیگری هم از جمله اصل برائت، تساوی افراد در برابر قانون، استقلال و بی‌طرفی قاضی

که در اسناد بین‌المللی لحاظ شده‌اند، در دادگاه کامبوج هم مورد توجه بوده است که به جهت بداهت مفهومی، تبیین مبسوط آن‌ها در این مقال ضروری نبوده است.

۵. چالش‌های فراروی دادگاه کامبوج

چالش‌ها و مشکلات پیش روی این دادگاه عمدتاً به تحقق و اجرای حقوق قربانیان مربوط است. مهم‌ترین چالش‌های این دادگاه که می‌تواند قدرت و توانایی آن را در انجام وظایف اصلی خود یعنی پیگرد و مجازات مسئولان جنایت‌های بین‌المللی تضعیف کند عبارت‌اند از:

۱. مجازات مرتکبان و تحقق حقوق بزه‌دیدگان و جبران خسارات آن‌ها.
۲. تعدد خسارت‌ها و آسیب‌های وارده به قربانیان و درخواست‌های بی‌شمار جبران خسارت و همچنین تعدد گسترده مدعیان و مطالبه کنندگان علیرغم عدم دسترسی اکثریت قربانیان (Zegveld, 2010, pp.93- 100).
۳. کمبود منابع مالی جبران خسارت و پرداخت غرامت و عدم همکاری کامل دولت برای تأمین منابع مالی این خسارت‌ها، که در تایید این سخن می‌توان گفت که دولت تا امروز نتوانسته است بخشی از ضررهای قربانیان را تأمین کند. (Tully, 2018: 5)
۴. کمبود کارشناسان و متخصصان ویژه حقوق قربانیان و عدم امکان رسیدگی به جنایت‌هایی که در مناطق دور از دسترس روی داده است (Guenael, 2006, pp 339- 340).
۵. ابهامات آیین رسیدگی این دادگاه از جمله کلی بودن مواد اساسنامه و مقررات آیین دادرسی در ارتباط با تشخیص ارتباط جنایت‌های ارتکاب یافته با آسیب وارده به قربانی و گردآوری اطلاعات و روند رسیدگی درخواست‌های جبران خسارات و ارجاع این امور با صلاحدید قضات و کاستی‌های حقوقی و قضائی.
۶. موانع سیاسی و عدم تمایل مقام‌ها و مسئولان جنایت‌های بین‌المللی در اعتراف و پذیرفتن اشتباه‌ها و خطاهای مرتکب شده و در نتیجه به رسمیت نشناختن بزه‌دیدگان و فراهم نکردن جبران خسارت و عدم پرداخت غرامت به قربانیان (Van Boven, 2013, pp. 18 – 19).
۷. حداکثر مجازات طبق مقررات مواد ۲۰۹، ۵۰۰، ۵۰۶ و ۵۰۷ قانون مجازات ۱۹۵۶ محدود به مجازات حبس ابد در ماده ۳۲ قانون اساسی پادشاهی کامبوج است که در موارد مندرج در مقررات ۳۸ و ۳۹ از این قانون مقرر است (Law on the Establishment 1004/006).
۸. عدم تضمین استقلال و عادلانه بودن رسیدگی‌ها.

بحث و نتیجه‌گیری

در پی وقوع رفتارهای خشونت‌آمیز و خون‌ریزی‌های گسترده، سازمان ملل متحد به نمایندگی از افکار عمومی جهانی و شورای امنیت این سازمان به عنوان تنها مرجعی که می‌تواند به استناد فصل هفتم منشور ملل متحد، تصمیم‌های الزام‌آور اتخاذ کند، وارد عمل می‌شوند تا مرتکبان جنایت‌های بین‌المللی را تعقیب و مجازات کنند و صلح و امنیت را به منطقه برگردانند. غالباً به خاطر نبود حاکمیت قانون و نظام قضایی کارآمد و بی‌طرف، مردم ستم دیده کشورهای مربوط از مداخلات بین‌المللی استقبال می‌کنند. در اواخر دهه ۱۹۹۰ و سال‌های دهه ۲۰۰۰، در کنار دادگاه کیفری بین‌المللی دائمی، محاکم کیفری مختلط با کمک میراث محاکم نسل اول در نورنبرگ و توکیو و نسل دوم محاکم موردی (دیوان‌های کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و رواندا) ظاهر شدند. این محاکم تلفیقی که به محاکم مختلط یا بین‌المللی شده نیز شناخته می‌شوند، آمیزه‌ای از محاکم بین‌المللی و ملی به عنوان فرآورده تقسیم مسئولیت قضایی میان کشورهای محل استقرارشان و هویت‌های بین‌المللی می‌باشند. هدف از تشکیل محاکم تلفیقی، مجازات مرتکبان نقض جدی اصول حقوق بین‌الملل به ویژه حقوق بشر دوستانه و نیز بازداشت دیگر مرتکبان جنایت‌های بین‌المللی و درنهایت استقرار مجدد حاکمیت قانون است. این محاکم برخلاف دادگاه کیفری بین‌المللی و همانند دیوان‌های کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و رواندا، نهادهای کیفری موقت محسوب شده و به منظور رسیدگی به جنایت‌های بین‌المللی و جرائم داخلی در یک محدوده جغرافیایی خاص و طی یک دوره زمانی مشخص تشکیل می‌شوند. مهم‌ترین وجوه تفاوت محاکم تلفیقی از دیگر محاکم بین‌المللی این است که محاکم مختلط در بیشتر موارد یا بعضاً به نظام قضایی کشور مربوط هستند یا به نحوی در چارچوب نظام قضایی ملی قرار می‌گیرند. به علاوه، مبنای حقوقی تأسیس آن‌ها نیز متفاوت است. زیرا دیوان‌های کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و رواندا به موجب قطعنامه‌های فصل هفتم منشور ملل متحد و در قالب ارکان فرعی شورای امنیت ایجاد شدند، اما محاکم تلفیقی بر مبنای موافقت‌نامه‌های دوجانبه میان سازمان ملل متحد و دولتی که محل وقوع جنایت‌ها است، تشکیل شده‌اند. قواعد این محاکم، ترکیبی از قواعد حقوق ملی و بین‌المللی بوده، مشروعیت آن‌ها نیز از هر دو نظام حقوقی نشأت می‌گیرد. طی سال‌های متمادی و از سال ۱۹۹۹ تا به امروز، گونه‌های متعدد محاکم تلفیقی در مناطق مختلف جهان از جمله شعب فوق‌العاده سنگال؛ دادگاه ویژه تیمور شرقی؛ دادگاه ویژه سیرالئون؛ دادگاه ویژه لبنان و شعب ویژه دادگاه‌های کامبوج برای رسیدگی به جنایت‌های خمرهای سرخ تشکیل شده است.

در نتیجه همکاری دولت کامبوج و سازمان ملل متحد در ژوئن ۲۰۰۳، دادگاهی تحت عنوان شعب فوق‌العاده دادگاه کامبوج جهت رسیدگی به جنایت‌های رهبران سابق این کشور به اتهام

جنایت‌های جنگی، جنایت‌های علیه بشریت و نسل‌زدایی تشکیل گردید. از مهم‌ترین رهیافت‌های این دادگاه می‌توان پابندی به اصول حقوقی همانند اصل قانونی بودن، براءت و عدم اعمال مجازات اعدام و رعایت اصول دادرسی عادلانه و علنی، حقوق دفاعی متهم، منع محاکمه مجدد، تساوی افراد در برابر قانون و دادگاه و عدم تأثیر سمت و موقعیت رسمی اشخاص و استقلال و بی‌طرفی قضات بوده است. از آنجا که در کامبوج، جنایت‌های ارتكابی یا توسط قدرت حاکم و عاملان حکومت یا از سوی گروه‌های مخالف و مبارز رخ داده بود، محاکمه عادلانه متهمان و عاملان آن جنایت‌ها توسط محاکم ملی این کشور با تردید و چالش جدی مواجه بود. بنابراین برای تأمین استقلال و بی‌طرفی این دادگاه، قضات بین‌المللی در کنار قضات ملی حضور یافتند. از حیث اداری و مالی هرچند منبع اصلی تأمین بودجه دادگاه‌های تلفیقی، جامعه بین‌المللی هست. لیکن بخشی از منابع مالی دادگاه کامبوج توسط خود دولت کامبوج تأمین شده است. در شعب فوق‌العاده دادگاه کامبوج تاکنون یک نفر به ۳۵ سال حبس و دو نفر به حبس ابد محکوم شده‌اند و رسیدگی به پرونده بقیه متهمان ادامه دارد. در کنار تأخیر در بازه زمانی تشکیل دادگاه کامبوج، موانع سیاسی و عدم تمایل مقام‌ها و مسئولان اصلی جنایت‌های بین‌المللی در پذیرش تقصیرها و خطاهای مرتکب شده و در نهایت به رسمیت نشناختن بزه‌دیدگان و فراهم نمودن جبران خسارت و عدم پرداخت غرامت به قربانیان، از جمله مهم‌ترین چالش‌هایی هستند که دادگاه کامبوج هم در محقق ساختن عدالت کیفری تلفیقی با آن‌ها مواجه هست.

منابع

- آشوری، محمد؛ بشیری، حسین؛ هاشمی؛ سید محمد و یزدی، عبدالمجید (۱۳۹۶)، حقوق بشر و مفاهیم مساوات، انصاف و عدالت، چاپ اول، تهران: نشر خرسندی.
- امیریان فرسانی، امین (۱۴۰۰)، بررسی جنایات وارده در منطقه دارفور و وضعیت حقوقی حاکم بر آن، فصل‌نامه تحقیقات حقوقی بین‌المللی، دوره ۱۴، شماره ۵۴، صص ۱۵۵-۱۳۵.
http://alr.iauctb.ac.ir/article_686941.html
- بیگی، جمال (۱۴۰۱)، جنایت‌های ارتكابی در سوریه و مکانیسم ارجاعی به دادگاه کیفری بین‌المللی، فصلنامه حقوق جزای بین‌الملل، دوره ۱، شماره ۱، صص ۳۱-۴۳
- بیگی، جمال و خوشیاری حاجی بابا، رزاق (۱۳۹۱)، بی کیفری مجرمان و مقابله با آن در آئینه حقوق بین‌الملل (با تأکید بر اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی)، همایش ملی حقوق بین‌الملل در آئینه علوم روز
- بیگی، جمال و کتانچی، الناز (۱۳۹۷)، رویکرد دیوان کیفری بین‌المللی به خسارت معنوی قربانیان تعرضات جنسی، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، شماره ۵۸، صص ۲۱-۴۲
- بیگی، جمال و نجاتی، جمال (۱۴۰۰)، راهبردهای نظام سیاست‌گذاری بین‌المللی در قبال جنایت تعقیب و ازار و جرم‌انگاری آن در حقوق ایران، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۸، شماره ۱۰۸، صص ۳۵۷-۳۸۷
- بیگی، جمال و علی پور، هیوا (۱۳۹۸)، رویکرد اسناد بین‌المللی به حقوق بزه‌دیدگان جنایت ناپدیدسازی اجباری، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، شماره ۱۴، صص ۱۹۹-۲۱۹
- پرویز، ذوالعین (۱۳۸۸)، مبانی حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ ششم، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- تدین، عباس. (۱۴۰۱). حقوق اشخاص تحت بازداشت از منظر قانون آیین دادرسی کیفری ایران و مقررات دیوان کیفری بین‌المللی. تحقیقات حقوقی بین‌المللی، doi: 10.30495/alr.2022.1893995, 87-102, (55) 15
- حسینی نژاد، حسینقلی (۱۳۹۱)، حقوق کیفری بین‌الملل، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.
- خالقی، علی (۱۳۸۳)، «علنی بودن دادرسی در پرتو اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی»، فصلنامه پژوهش‌های حقوقی، دوره ۳، ش ۵، صص ۴۹-۲۹.
https://jlr.sdil.ac.ir/article_44700.html
- رضوی فرد و فرجی، محمد (۱۳۹۶) «تشکیل دادگاه کیفری بین‌المللی (مختلط) کامبوج؛ مبانی و چالش‌ها»، فصلنامه حقوقی بین‌المللی، ش ۵۷، صص ۳۳۳-۳۱۳.
http://www.cilamag.ir/article_27974.html
- سلیمی، صادق (۱۳۸۳)؛ جنایت‌های سازمان‌یافته فراملی، چاپ اول، تهران: انتشارات تهران صدا.

- سلیمی، صادق و امیریان، محمدباقر (۱۳۹۵)، « مفهوم ریشه کنی و جنایت علیه بشریت در پرونده ۰۰۲ شعب فوق العاده دادگاه‌های کامبوج»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، دوره ۱۲، ش ۴۸، صص ۲۲۷-۱۹۹.

https://www.isjq.ir/article_91645.html

- سلیمی، صادق و صمصامی مهاجر، مریم (۱۳۹۱)، «غلبه موازین بین‌المللی حقوق بشری بر حاکمیت دولت‌ها در پرتو دادگاه‌های نسل سوم»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ش ۵۹، صص ۴۰۰-۳۶۳.

https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56185.html

- شریعت باقری، محمدجواد (۱۳۹۷)، اسناد دیوان کیفری بین‌المللی (اصلاحات اجلاس بازنگری کامپالا)، چاپ دوم، تهران: نشر جنگل.
- شیر، عباس (۱۳۸۵)، پارادایم‌های عدالت کیفری: عدالت سزا دهنده و عدالت ترمیمی، فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش ۷۴، صص ۲۴۶-۲۱۳.

https://jflps.ut.ac.ir/article_25131.html

- صابر، محمود (۱۳۹۴)، آیین دادرسی دیوان کیفری بین‌المللی، چاپ دوم، تهران: نشر دادگستر.

- فامیل مدبران، اشکان، نیک‌خواه سرنقی، رضا و جعفرزاده، سیامک (۱۳۹۹)، اخلاق و عدالت کیفری در دادگاه ویژه کیفری بین‌المللی نورنبرگ با تکیه بر حقوق بین‌المللی عرفی، دوره ۱۳، شماره ۴۷، صص ۴۲-۲۵.

http://alr.iauctb.ac.ir/article_667796.html

- فضایی، مصطفی (۱۳۸۴)، معیارها و تضمین‌های محاکمه عادلانه در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی، رساله دکتری تخصصی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- فضائی، مصطفی (۱۳۹۷)، دادرسی عادلانه محاکمات کیفری بین‌المللی، چاپ چهارم، تهران: شهر دانش.

- Agreement between the United Nations and the Royal Government of Cambodia Concerning the Prosecution under Cambodian Law of Crimes Committed during the Period of Democratic Kampuchea, 6 June 2003, Available at <https://www.eccc.gov.kh/en/documents/legal/agreement-between-united-nations-and-royal-government-cambodia-concerning-prosecutio>

- Amnesty International Fair Trial Manual: Section B, No. 14.3, Available at: <https://www.amnesty.org/>

- Amnesty International; the International Criminal Court: Making the Right Choices, PART II, REPORT, IOR, 40/11/97 (JULY 1997) at: <http://www.amnesty.org.alib/aipub/1997/IOR/14001197.htm>

- Bonacker, Thorsten & Safferling, Christoph (2013), Victims of International Crimes: An Interdisciplinary Discourse, ASSER Press, Springer, pp. 18 - 19.
- Guiraud. Marie (2020). Cambodia: Learning Lessons from Victims' Participation. Justiceinfo-comment. Vol 1
- Gore, Amanda (2022). Criminogenic casinos and illicit trade in environmental commodities in South East Asia, Asian Roulette
- Henzelin, M., Heiskanen, V., Guenael, M. (2006), Reparations to Victims before the International Criminal Court: Lessons from International Mass Claims Processes, Criminal Law Forum, Vol. 17, pp. 317-344. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/42747>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Khmer_Rouge_Tribunal
- <https://www.eccc.gov.kh/en>
- International Center for Transitional Justice, Comments on Draft Internal Rules for the Extraordinary chambers in the Courts of Cambodia, NOV2006, New York, p. 9, Available at: <http://www.ictj.org/images/content/6/0/601.pdf> , last visit: 28 Nov. 2010 .
- Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers, With Inclusion of Amendments as Promulgated on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006).
- Nouwen, Sarah MH (2006), Hybrid Courts: The Hybrid Category of a New Type of International Crimes Courts, Vol. 2, Available at: <https://www.utrechtlawreview.org/>
- Scheffer, David (2008), The Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, Northwestern University School of Law, Chicago, Illinois, p. 16.
- Samphan, Khieu (2017). Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia. Retrieved 17
- Simon. M (2017). The Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia: Assessing Their Contribution to International Criminal Law, International Criminal Justice Series, Vol. 6
- Stapleton, Sara (1999), Ensuring a Fair Trial in the International Criminal Court: Statutory Interpretation & the Impermissibility of Derogation; Journal of international Law and Politics (JILP), P. 535. Available at: <http://www.law.nyu.edu/journals/jilp/issues/31/pdf/31n.pdf>
- Tully. John (2018). Modern Cambodia Since 1863, Asian History, Oxford Research Encyclopedias, Report of a Finnish Inquiry Commission
- Zegveld, L. (2010), Victims' Reparation Claim and International Criminal Court, Incompatible Value, JICJ, Vol. 8, pp.93- 100